

<http://dx.doi.org/10.16926/gea.2023.02.22>

mgr Aleksandra TRACHTA

<https://orcid.org/0000-0003-4854-6494>

doktorantka w Szkole Doktorskiej Uniwersytetu Jana Długosza w Częstochowie

email: aleksandra.ta@interia.pl

Kierunki i narzędzia informatyzacji postępowania cywilnego z perspektywy realizacji zasad procesowych

Streszczenie

Celem artykułu jest analiza kierunków i narzędzi informatyzacji postępowania cywilnego oraz ich wpływu na realizację naczelných zasad procesowych. Problematyka informatyzacji wymiaru sprawiedliwości ma wieloaspektowy charakter. Wynika on z połączenia tradycyjnie rozumianých instytucji procesowych z pojęciami o charakterze technicznym. Rozwój procesu informatyzacji przebiega zasadniczo w dwóch kierunkach: kompleksowości oraz hybrydowości (fakultatywności). Obecnie znajduje się na zaawansowanym poziomie, choć nadal wymaga korekt i optymalizacji. Informatyzacja postępowania cywilnego wspiera realizację naczelných zasad procesowych w ich tradycyjnej formule. Narzędzia informatyczne i nowy katalog instytucji procesowych pozwalają na pełniejsze ich urzeczywistnienie w procesie.

Słowa kluczowe: informatyzacja, technologie informatyczne, rzetelny proces, zasady procesowe, postępowanie cywilne.

Wstęp

Technologie informatyczne przeniknęły niemal do wszystkich dziedzin życia codziennego i stały się jego nieodłączną częścią¹. Przyczyniły się także do ukształtowania społeczeństwa informacyjnego. Jego rozwój pociąga za sobą konieczność utworzenia przez organy państwa infrastruktury i narzędzi teleinformatycznych

¹ K. Flaga-Gieruszyńska, *Nowe oblicze prawa i informacji o prawie w dobie informatyzacji*, [w:] K. Flaga-Gieruszyńska, J. Gołaczyński, D. Szostek (red.), *Informatyzacja postępowania cywilnego. Teoria i praktyka*, Warszawa 2016, s. 1.

nych, które umożliwią szeroki dostęp do zasobów informacji². Procesy informatyzacji nie pozostają bez wpływu na wymiar sprawiedliwości i przepisy procesowe³. Prawo jest bowiem ważną determinantą społeczeństwa informacyjnego w demokratycznym państwie prawnym⁴. Wykorzystywanie narzędzi informatycznych w wymiarze sprawiedliwości jest zjawiskiem złożonym i wymaga podejścia interdyscyplinarnego. Łączy w sobie bowiem konieczność uwzględnienia stanu wiedzy z zakresu nauk społecznych, technicznych oraz administracyjnych⁵.

Zasadniczym wyznacznikiem zachodzących zmian jest rozwój technologii informacyjnej⁶. Wiąże się z nią nieodłącznie dwa procesy: informatyzacja i komputeryzacja. Spowodowały one rozszerzenie zastosowań technologii informacyjno-komunikacyjnych na wymiar sprawiedliwości. Objęły także większość dziedzin prawa, w tym prawo cywilne procesowe. Innowacyjne rozwiązania są wprowadzane, by zapewnić szybkość, sprawność, rzetelność, oszczędność oraz uczciwość procedowania⁷.

Upowszechnianie nowych technologii oddziałuje na procesy stanowienia, wykonywania i stosowania prawa⁸. Jest ono następstwem szeroko rozumianego zjawiska elektronicznej obrotu prawnego⁹. Z punktu widzenia metodologicznego analiza problemu ma charakter dogmatyczny i kontekstowy¹⁰. Wielowymiarowość tematyki wskazuje na konieczność omówienia zarówno regulacji prawa procesowego cywilnego, jak również stanu wiedzy z zakresu nauk technicznych¹¹.

1. Założenia konstrukcyjne rzetelnego procesu cywilnego

Zasadniczym celem rzetelnego procesu cywilnego jest stworzenie warunków do wydania trafnego i sprawiedliwego orzeczenia¹². Realizację prawa do sądu zapewniać ma ustawa procesowa, która określa zasady uzyskania dostępu do ochrony prawnej. Rzetelny proces to jednocześnie jedno z najważniejszych zadań, jakie zostało powierzone wymiarowi sprawiedliwości. Jego urzeczywistnienie następuje poprzez właściwe ukształtowanie przepisów dotyczących postępowania sądowego. Powinno ono spełniać wszystkie warunki, jakie składają się

² Ibidem.

³ A. Zalesińska, *Wpływ informatyzacji na założenia konstrukcyjne procesu cywilnego*, Warszawa 2016, s. 1.

⁴ Ibidem, s. 1–2.

⁵ Ibidem, s. 1.

⁶ A.M. Arkuszewska, *Informatyzacja postępowania arbitrażowego*, Warszawa 2019, s. 19.

⁷ Ibidem, s. 20.

⁸ Ibidem, s. 22.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem, s. 24.

¹¹ Ibidem, s. 26.

¹² A. Łazarska, *Rzetelny proces cywilny*, Warszawa 2012, s. 21.

na standard *fair trial*. Należy je rozumieć przede wszystkim jako prawo do rzetelnego rozpoznania sprawy¹³.

Zapewnienie skuteczności, efektywności i rzetelności procesu wiąże się z koniecznością ukształtowania przez ustawodawcę pewnych instytucji procesowych, będących wyrazem zastosowania informatyzacji postępowania sądowego¹⁴. Zmiany technologiczne mogą zatem wpływać na model procesu, implikować treść ustanowionych reguł oraz wyznaczać funkcje sądownictwa. Informatyzacja wymiaru sprawiedliwości wiąże się zatem nieodłącznie z ingerencją w założenia strukturalne procesu cywilnego¹⁵.

Powiązanie tradycyjnie rozumianego procesu cywilnego z zastosowaniami nowoczesnych technologii sprawia, że tematyka ta nabiera wielopłaszczyznowego charakteru¹⁶. Mieści się bowiem w sferze tzw. prawa nowych technologii, które obecnie jest definiowane jako interdyscyplinarna dziedzina naukowa¹⁷. Oddziaływanie informatyzacji na proces cywilny powinno jednak pozostawać w zgodzie z treścią założeń konstrukcyjnych procesu¹⁸. Rozwój społeczeństwa informacyjnego i gospodarki opartej na wiedzy spowodował intensyfikację przemian postępowania cywilnego¹⁹. Złożony charakter problematyki wywołuje konieczność odwołania się do historycznie ukształtowanych standardów postępowania cywilnego, tworzących pewne ramy legislacyjne. Nie wystarczy zatem przedstawienie najnowszych rozwiązań i aktualnych wzorców. Należy przede wszystkim wziąć pod uwagę te instytucje postępowania cywilnego, które mają charakter podstawowy i fundamentalny. Wśród założeń konstrukcyjnych procesu cywilnego trzeba wskazać na szczególną pozycję zasad procesowych. To właśnie ich katalog tworzy ramy dla całego postępowania cywilnego. Przepisy prawa często ulegają zmianom, jednakże ich wykładnia i interpretacja musi pozostawać w zgodzie z obowiązującymi naczelnymi zasadami procesu. Ich realizacja wpływa na funkcje postępowania cywilnego. Muszą one być zatem respektowane w każdym jego stadium²⁰.

Omówienie procesów informatyzacji postępowania cywilnego powinno uwzględniać charakterystykę nie tylko nowoczesnych zmian technologicznych, lecz także tradycyjnych konstrukcji procesowych rozpatrywanych z perspektywy ich historycznej funkcji²¹. Analiza całościowa obu aspektów pozwoli odpowiedzieć na pytanie, w jaki sposób informatyzacja wymiaru sprawiedliwości wpłynęła na istotę procesu cywilnego²².

¹³ Ibidem.

¹⁴ A.M. Arkuszewska, op. cit., s. 21.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem, s. 23.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ A. Zalesińska, op. cit., s. 105.

¹⁹ Ibidem, s. 49.

²⁰ Ibidem.

²¹ Ibidem.

²² Ibidem.

W doktrynie prezentowane były różne koncepcje dotyczące istoty procesu cywilnego²³. Według ujęcia przedstawionego przez W. Broniewicza, proces cywilny stanowi „prawnie uregulowany kompleks czynności”, które mają za przedmiot ochronę porządku prawnego. W. Siedlecki z kolei definiował proces cywilny jako „akt prawny złożony”, mający na celu rozpoznanie i rozstrzygnięcie konkretnej sprawy cywilnej. Warto także scharakteryzować koncepcję K. Piaseckiego, zgodnie z którą proces cywilny jest prawnym układem decyzyjnym. Umożliwia on rozstrzygnięcie konkretnego sporu za pośrednictwem aktu jurysdykcyjnego, odnoszącego się do danej sytuacji prawnej²⁴.

Model procesu cywilnego, na który składają się instytucje, czynności oraz zasady procesowe, jest zatem determinowany przez funkcje, jakie pełni w życiu społecznym²⁵. Charakteryzują się one historyczną zmiennością, podobnie jak samo postępowanie cywilne, które ewoluowało na przestrzeni lat²⁶.

2. Koncepcja naczelných zasad procesu i ich katalog w doktrynie postępowania cywilnego

Zasady procesowe w procesualistyce zawsze odgrywały niezwykle ważną i doniosłą rolę²⁷. Choć zasady prawa stanowią zagadnienie ogólnoteoretyczne, to jednak w konkretnym porządku prawnym nabierają szczególnego znaczenia. Mają zatem charakter dyrektyw optymalizacyjnych. Ich wyjątkowa rola w systemie prawa polega na wyznaczaniu kierunków interpretacji i stosowania przepisów. Pełnią one więc także rolę systematyzującą. Katalog zasad procesowych pozwala wyznaczyć model procesu²⁸. Stanowią one swoisty łącznik pomiędzy funkcjami postępowania cywilnego a jego strukturą²⁹.

Zasady postępowania cywilnego są dyrektywami sprawności postępowania, które mają na celu zapewnienie jego rzetelnego prowadzenia³⁰. Warunkują one treść prawa procesowego, wpływają na ukształtowanie wielu instytucji procesowych oraz przyczyniają się do zachowania spójności systemu prawa³¹. Oddziałują one także na strukturę postępowania cywilnego i poszczególnych jego stadiów³². Wszystkie te zadania są podporządkowane realizacji zasadniczego celu, jakim

²³ Ibidem, s. 50.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem, s. 57.

²⁶ Ibidem, s. 52, 57.

²⁷ Ibidem, s. 70.

²⁸ Ibidem, s. 69.

²⁹ Ibidem, s. 71.

³⁰ Ibidem.

³¹ Ibidem.

³² Ibidem, s. 72.

jest spełnienie nadrzędnych funkcji postępowania cywilnego³³. Cele i funkcje procesu cywilnego dotyczą nie tylko toku postępowania sądowego, lecz przede wszystkim związane są z jego zakończeniem poprzez wydanie orzeczenia merytorycznego³⁴.

W doktrynie prezentowane są zróżnicowane koncepcje dotyczące systematyzacji zasad procesu z uwagi na dużą ilość możliwych do zastosowania kryteriów³⁵. Dominujące znaczenie dla wyróżnienia poszczególnych zasad mają jednak wskazania skuteczności i ekonomiczności postępowania³⁶. J. Jodłowski wyodrębnia naczelną zasadę wymiaru sprawiedliwości oraz naczelną zasadę postępowania cywilnego. W skład naczelną zasadę wymiaru sprawiedliwości zalicza się: zasadę sądowego wymiaru sprawiedliwości, zasadę rzetelnego postępowania, prawo do sądu, prawo do rozpoznania sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki, zasadę niezależności sądu, zasadę niezawisłości sędziowskiej, zasadę nadzoru sądowego Sądu Najwyższego oraz zasadę jawności. Wśród naczelną zasadę postępowania cywilnego z kolei wyróżniono: zasadę prawdy materialnej, zasadę dyspozycyjności, zasadę równości stron, zasadę kontradiktoryjności, zasadę bezpośredniości, zasadę swobodnej oceny dowodów oraz zasadę koncentracji materiału procesowego³⁷.

3. Kierunki i etapy informatyzacji postępowania cywilnego

Technologie informatyczne wymagają nowych sposobów działania w wielu obszarach działalności ludzkiej³⁸. Rozwojowi technologicznemu od zawsze towarzyszyły procesy komputeryzacji, której ekspansja objęła także sferę prawa³⁹. Elektroniczna obrotu prawnego jest nieodłącznie związana z informatyzacją prawa i postępowania sądowego⁴⁰. W doktrynie wyróżnia się pojęcie informatyzacji w szerszym i węższym ujęciu. Informatyzacja w znaczeniu szerszym obejmuje wszelkie czynności, których rezultat stanowi elektroniczna, podejmowane dla potrzeb prawa. Informatyzacja w węższym ujęciu z kolei nawiązuje do działania instytucji, w tym sądów⁴¹.

³³ Ibidem, s. 71.

³⁴ A. Laskowska-Hulisz, *Zakres orzekania sądu pierwszej instancji w procesie cywilnym*, Warszawa 2018, s. 1.

³⁵ A. Zalesińska, op. cit., s. 76.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem, s. 76–79.

³⁸ A. Kościółek, *Elektroniczne czynności procesowe w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2012, s. 17.

³⁹ Ibidem, s. 18.

⁴⁰ A.M. Arkuszewska, op. cit., s. 22.

⁴¹ Ibidem.

Dążenia do cyfryzacji wymiaru sprawiedliwości zaznaczają się także w aktualnej polityce i aktach prawnych Unii Europejskiej⁴². Podejmuje się działania zmierzające do usprawnienia postępowań cywilnych państw członkowskich przede wszystkim za pośrednictwem wykorzystywania środków służących do porozumiewania się na odległość⁴³.

Polski wymiar sprawiedliwości znajduje się obecnie na relatywnie zaawansowanym etapie informatyzacji⁴⁴. Dotyczy to nie tylko kwestii związanych z organizacją i procesami zarządzania, lecz przede wszystkim samego przebiegu postępowania⁴⁵. Można wyróżnić trzy główne etapy informatyzacji postępowania cywilnego⁴⁶. Pierwszy z nich dotyczy uporządkowania przepisów prawa. Drugi etap wiąże się z usunięciem z systemu prawa tych instytucji, które na przestrzeni lat okazały się nieefektywne w praktyce. Trzeci etap obejmuje wprowadzenie rozwiązań innowacyjnych, powstałych z wykorzystaniem nowoczesnych rozwiązań⁴⁷. Dotychczas koncentrowano się na podejściu określanym mianem „wyspowego”⁴⁸. Polegało ono na wprowadzaniu rozwiązań niepowiązanych ze sobą i niespójnych. Obecnie postuluje się dążenie do stworzenia kompleksowych systemów interoperacyjnych, które są skoordynowane i łatwe do połączenia w całość. Rezygnacja z podejścia „wyspowego” może się sprowadzać w szczególności do wprowadzenia jednego systemu teleinformatycznego, który pozwoli na obsługę całego postępowania sądowego⁴⁹. Mimo podjęcia zaawansowanych działań w obszarze informatyzacji postępowania cywilnego, wciąż zdarzają się problemy praktyczne związane z dostosowaniem i zarządzaniem nowymi rozwiązaniami. Proces informatyzacji w tym zakresie wymaga korekt i zoptymalizowania⁵⁰.

Drugim kierunkiem informatyzacji postępowania cywilnego, obok kompleksowości, jest hybrydowość (fakultatywność) powstałych rozwiązań⁵¹. Zgodnie z tym założeniem, nowe instytucje procesowe oparte na nowoczesnych technologiach należy stosować na zasadzie fakultatywności. Podejście to w pełni uwzględnia zróżnicowany poziom kompetencji i wiedzy społeczeństwa w zakresie cyfryzacji i narzędzi informatycznych. Choć rozwój społeczeństwa informa-

⁴² J. Szumańska, *Krok w kierunku cyfryzacji postępowania cywilnego – reforma transgranicznego przeprowadzania dowodów i doręczania dokumentów*, [w:] K. Flaga-Gieruszyńska, R. Flejszar, E. Marszałkowska-Krześ (red.), *Dostęp do ochrony prawnej w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2021, s. 445.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ K. Flaga-Gieruszyńska, *Informatyzacja postępowania cywilnego – wybrane zagadnienia*, „Studia Informatica Pomerania” 2017, nr 3(45), s. 15.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ A. Zalesińska, op. cit., s. 7.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ K. Flaga-Gieruszyńska, *Informatyzacja postępowania...*, s. 15.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Ibidem, s. 16.

⁵¹ Ibidem, s. 16–17.

cyjnego jest procesem zaawansowanym, to jednak nie osiągnął jeszcze poziomu, w którym można oczekiwać od każdego uczestnika obrotu prawnego dokonywania czynności procesowych za pośrednictwem systemu teleinformatycznego⁵². Fakultatywność spełnia zatem ważne funkcje. Ma ona na celu eliminację niebezpieczeństwa tzw. wykluczenia cyfrowego. Uczestnicy postępowania nie mają zatem obowiązku korzystania z nowoczesnych rozwiązań informatycznych⁵³.

Informatyzacja postępowania cywilnego nie jest procesem zakończonym i wciąż wymaga konsolidacji⁵⁴. W szczególności istnieje kilka obszarów postępowania cywilnego, w których wykorzystanie narzędzi informatycznych jest jedynie przedmiotem rozważań teoretycznych⁵⁵.

4. Narzędzia informatyzacji postępowania cywilnego i jej główne obszary

Zastosowanie technologii informatycznych wywołało konieczność wprowadzenia nowych regulacji prawnych i dokonania zasadniczego przeglądu tradycyjnych instytucji postępowania cywilnego⁵⁶. Dynamika każdego postępowania, obejmująca jego inicjowanie, przebieg i zakończenie, jest determinowana przede wszystkim przez podejmowane czynności procesowe. Wiele rozwiązań technologicznych wprowadzonych do postępowania cywilnego modyfikuje lub znacząco usprawnia ich dokonywanie. Stąd podkreśla się, iż procesy komputeryzacji i informatyzacji powinny dotyczyć w szczególności tej kategorii procesowej⁵⁷.

Istota elektronicznej czynności procesowej sprowadza się do stwierdzenia, iż jest to czynność procesowa, rozumiana w tradycyjnym ujęciu, lecz dokonywana w innej, elektronicznej formie w postępowaniu cywilnym⁵⁸. Zmianie wskutek informatyzacji uległa zatem zasadniczo postać czynności procesowej, lecz nie jej treść ani kategoria⁵⁹.

Jednym z najważniejszych obszarów istotnych z punktu widzenia zwiększenia efektywności postępowania jest skuteczność doręczeń⁶⁰. W polskiej procedurze przywiązuje się dużą wagę do prawidłowości doręczeń⁶¹. Decydują one bowiem o zapewnieniu stronom możliwości udziału w postępowaniu sądowym. Jawne rozpoznanie sprawy stanowi bowiem w świetle art. 9 Kodeksu postępo-

⁵² Ibidem, s. 18.

⁵³ Ibidem, s. 22–23.

⁵⁴ Ibidem, s. 22.

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ A. Kościółek, op. cit., s. 18.

⁵⁷ Ibidem, s. 19.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ K. Flaga-Gieruszyńska, *Informatyzacja postępowania...*, s. 20.

⁶¹ I. Wolwiak, *Doręczenia w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2015, s. 2.

wania cywilnego⁶² zasadę postępowania rozpoznawczego⁶³. Narzędziem informatyzacji, które umożliwiło unowocześnienie instytucji doręczeń, jest niewątpliwie Elektroniczne Potwierdzenie Odbioru⁶⁴. Fundamentalne znaczenie z punktu widzenia procesu informatyzacji postępowania cywilnego mają jednakże doręczenia elektroniczne, o których mowa w przepisie art. 131¹ § 1 k.p.c.⁶⁵. Ich głównym celem było przyspieszenie obiegu korespondencji w porównaniu do doręczeń realizowanych w sposób tradycyjny⁶⁶.

Niezwykle istotnym narzędziem jest możliwość przeprowadzenia, na zarządzenie przewodniczącego, posiedzenia jawnego na odległość za pośrednictwem wideokonferencji⁶⁷. Rozprawa odmiejscowiona funkcjonuje od 2015 r. w polskiej procedurze cywilnej. Została przewidziana w przepisie art. 151 § 2 k.p.c. Pozwala ona na udział w postępowaniu sądowym uczestnikom procesu, którzy przebywają w budynku innego sądu. Przebieg czynności jest transmitowany z sali sądowej sądu, który prowadzi postępowanie, do miejsca pobytu uczestników⁶⁸. Regulację należy ocenić pozytywnie. Umożliwia ona bowiem włączenie do przebiegu procesu osób, które z różnych przyczyn rezygnowały z dochodzenia roszczeń z uwagi na niemożność osobistego stawiennictwa w sądzie. Z kolei przepis art. 235 § 2 k.p.c. przewiduje dopuszczalność przeprowadzenia dowodu przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających dokonanie tej czynności na odległość. Należy wskazać, iż od momentu wejścia w życie w 2016 r. nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego, poświęconej posiedzeniu jawnemu odmiejscowionemu, w żadnym sądzie w Polsce posiedzenie jawne na odległość nie zostało przeprowadzone, przede wszystkim z przyczyn organizacyjno-technicznych. Odmiennie przedstawia się sytuacja związana z przeprowadzeniem dowodu na odległość. Instytucja ta została trwale przyjęta w praktyce sądownictwa cywilnego⁶⁹. Pojawiły się postulaty mające na celu zmianę art. 151 § 2 k.p.c. i umożliwienie przeprowadzenia wideokonferencji z innego miejsca niż budynek sądu. Dopiero przepis art. 15 z z s¹ ustawy z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych⁷⁰ zapewnił uczestnictwo w postępowaniu bez konieczności osobistego przebywania w budynku sądu⁷¹.

⁶² Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1805; dalej: k.p.c.

⁶³ I. Wolwiak, op. cit., s. 2.

⁶⁴ K. Flaga-Gieruszyńska, *Informatyzacja postępowania...*, s. 20.

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ J. Gołaczyński, A. Zalesińska, *Kierunki informatyzacji postępowania cywilnego po nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z 4.7.2019 r.*, „Monitor Prawniczy” 2020, nr 7, s. 349.

⁶⁷ J. Gołaczyński, M. Dymitruk, *Rozprawa zdalna i doręczenia elektroniczne w dobie pandemii COVID-19 po wejściu w życie nowelizacji z 28.5.2021 r.*, „Monitor Prawniczy” 2021, nr 13, s. 685.

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ Ibidem, s. 686.

⁷⁰ T.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 2095.

⁷¹ J. Gołaczyński, M. Dymitruk, *Rozprawa zdalna i doręczenia elektroniczne...*, s. 686.

Innym narzędziem informatyzacji, które odgrywa istotną rolę w postępowaniu cywilnym, jest protokół elektroniczny⁷². W Kodeksie postępowania cywilnego występuje on od 2010 r. Jego wprowadzenie miało na celu zwiększenie efektywności czynności procesowych i sprawności postępowania⁷³. Wpływ protokołu elektronicznego na przebieg rozprawy ma charakter szczególny⁷⁴. Wprowadza do niej liczne zmiany jakościowe. Pozwala bowiem na pełne odwzorowanie przebiegu danego posiedzenia. Zapewnia ponadto uczestnikom utrwalenie ich wypowiedzi bez ryzyka przekształceń⁷⁵.

Narzędzia elektroniczne nabierają istotnego znaczenia w kontekście rozbudowywania systemu teleinformatycznego w wymiarze sprawiedliwości⁷⁶. Początkowym momentem zainicjowania tego procesu było elektroniczne postępowanie upominawcze. Stanowi ono pierwsze postępowanie, którego funkcjonowanie odbywa się za pośrednictwem systemu teleinformatycznego⁷⁷. Elektroniczne postępowanie upominawcze charakteryzuje się elektronicznym obiegiem dokumentacji oraz automatyzacją podejmowanych czynności⁷⁸. W założeniu ustawodawcy jego celem miało być zweryfikowanie, czy jest możliwe prowadzenie postępowania sądowego w sposób skuteczny także w formie elektronicznej⁷⁹. Elektroniczne postępowanie upominawcze może stanowić zatem asumpt do tworzenia kolejnych postępowań elektronicznych⁸⁰.

Ostatnim obszarem, na jaki warto zwrócić uwagę w kontekście procesu informatyzacji, jest postępowanie arbitrażowe⁸¹. Proces informatyzacji arbitrażu opiera się na zastosowaniu technologii informacyjno-komunikacyjnej. Wśród postulatów dotyczących postępowania arbitrażowego wymienia się najczęściej: efektywność, szybkość i sprawność. W kontekście zjawiska informatyzacji zwraca się dodatkowo uwagę na konieczność zapewnienia intuicyjności i transparentności proponowanych rozwiązań⁸². Narzędzia informatyczne w tym zakresie znajdują zastosowanie w kontekście elektronicznych pism inicjujących postępowanie (elektroniczny formularz skargi), elektronicznej komunikacji w postępowaniu oraz przeprowadzania dowodów za pomocą środków komunikacji elektronicznej⁸³.

⁷² Ibidem, s. 351.

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ A. Zalesińska, op. cit., s. 215.

⁷⁵ Ibidem.

⁷⁶ K. Flaga-Gieruszyńska, *Nowe oblicze...*, s. 3.

⁷⁷ Ibidem.

⁷⁸ A. Zalesińska, op. cit., s. 249.

⁷⁹ K. Flaga-Gieruszyńska, *Nowe oblicze...*, s. 3.

⁸⁰ Ibidem, s. 4.

⁸¹ A.M. Arkuszewska, op. cit., s. 21.

⁸² Ibidem, s. 28.

⁸³ Ibidem, s. 29–31.

5. Wpływ informatyzacji postępowania cywilnego na realizację zasad procesu

Zasadniczo prawna istota procesu cywilnego nie uległa zmianom wskutek postępującej informatyzacji wymiaru sprawiedliwości⁸⁴. Bez względu na sposób prowadzenia procesu jego cel jest wciąż ukierunkowany na rozstrzygnięcie sprawy cywilnej. Możliwości, jakie zostały stworzone przez najnowsze technologie, spowodowały powstanie katalogu nowych instytucji procesowych. Liczne nowelizacje przepisów Kodeksu postępowania cywilnego, które implementują rozwiązania informatyczne, nie mogą jednak modyfikować funkcji ani celów postępowania⁸⁵.

Zasady procesowe jako założenia konstrukcyjne modelu procesu powinny także pozostać niezmiennie w miarę postępującej informatyzacji postępowania⁸⁶. Analizę realizacji poszczególnych zasad należy przeprowadzić w kontekście konkretnych instytucji procesowych, istniejących już wcześniej bądź nowo powstałych w obszarze procesu cywilnego. Umożliwi to określenie ich katalogu i wyznaczenie ich aktualnej treści⁸⁷.

W kontekście rozwiązań wprowadzonych wskutek informatyzacji należy w pierwszej kolejności dokonać oceny formalizmu postępowania⁸⁸. W Kodeksie postępowania cywilnego założeniem ustawodawcy było przyjęcie zasady umiarkowanego formalizmu, która sprowadza się do stwierdzenia, iż forma nadana instytucjom procesowym powinna odpowiadać ich celom. Zasada ta ma niewątpliwie istotne znaczenie w zakresie regulacji procesu prowadzonego drogą elektroniczną. Otwarto ponadto możliwość nowej drogi kontaktu z sądem, która odbywa się z wykorzystaniem środków komunikacji elektronicznej. Warunki niezbędne dla zachowania terminu zostały uregulowane w art. 165 § 4 k.p.c.⁸⁹, który stanowi, że: „Wprowadzenie pisma do systemu teleinformatycznego jest równoznaczne z wniesieniem pisma do sądu”⁹⁰.

Nowe narzędzia teleinformatyczne i multimedialne znalazły szerokie zastosowanie w postępowaniu dowodowym⁹¹. Dotyczy to zwłaszcza możliwości prowadzenia przesłuchań na odległość. W pełni zostały zatem urzeczywistnione zasada bezpośredniości oraz zasada swobodnej oceny dowodów⁹².

⁸⁴ A. Zalesińska, op. cit., s. 102.

⁸⁵ Ibidem.

⁸⁶ Ibidem, s. 79.

⁸⁷ Ibidem.

⁸⁸ Ibidem, s. 98.

⁸⁹ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1805.

⁹⁰ A. Zalesińska, op. cit., s. 98.

⁹¹ Ibidem, s. 96–97.

⁹² Ibidem, s. 96–97, 92.

Instytucja protokołu elektronicznego znacząco wspiera z kolei realizację zasady koncentracji materiału procesowego⁹³. Umożliwia ona przesłuchanie większej liczby osób w toku posiedzenia, co pozwala przewodniczącemu przeznaczyć więcej czasu na zintensyfikowanie postępowania dowodowego⁹⁴.

W kontekście informatyzacji pozostają w pełni aktualne również zasady kontrydiktoryjności oraz dyspozycyjności⁹⁵. Zasada dyspozycyjności pozwala na wyraźne odróżnienie postępowania cywilnego od karnego. Jest ona bowiem nierozzerwalnie związana z autonomią woli stron. W procesie informatyzacji należy jednak wyposażyć systemy teleinformatyczne obsługujące postępowanie w odpowiednie mechanizmy, które pozwolą na pełne wykorzystanie przysługujących stronom uprawnień procesowych. Informatyzacja w żaden sposób nie wpływa na realizację zasady kontrydiktoryjności. Bez względu na drogę komunikacji z sądem, elektroniczną bądź tradycyjną, strony mają zagwarantowaną jednakową możliwość składania wniosków dowodowych⁹⁶.

Kwestia sprawności postępowania znalazła wyraz w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP⁹⁷. Przepis ten stanowi, że: „Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd”⁹⁸. Postulat szybkości postępowania pojawia się również w standardach konwencyjnych (m.in. w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka)⁹⁹. Odwoływano się do niego ponadto w licznych nowelizacjach Kodeksu postępowania cywilnego. Nowoczesne technologie informatyczne pozwalają na pełniejszą realizację tej dyrektywy. Należy wymienić w tym kontekście zwłaszcza zastosowanie protokołu elektronicznego czy też elektronicznego potwierdzenia odbioru¹⁰⁰.

W obszarze informatyzacji postępowania cywilnego pewien problem natury praktycznej pojawić się może w związku z realizacją zasady równości, będącej jedną z najbardziej fundamentalnych zasad obowiązujących w postępowaniu cywilnym¹⁰¹. Zabezpieczenie równości stron w procesie musi nastąpić przez stworzenie odpowiedniej infrastruktury, która zagwarantuje im korzystanie z przysługujących uprawnień procesowych. Należy także podkreślić, iż ustawodawca nie powinien różnicować sytuacji podmiotów ze względu na sposób prowadzenia postępowania, bądź w formie tradycyjnej, bądź w elektronicznej¹⁰².

W konkluzji należy stwierdzić, iż informatyzacja postępowania cywilnego wspiera realizację naczelných zasad procesowych w ich tradycyjnej formule. Sze-

⁹³ Ibidem, s. 90.

⁹⁴ Ibidem.

⁹⁵ Ibidem, s. 86–87.

⁹⁶ Ibidem, s. 86–88.

⁹⁷ A. Zalesińska, op. cit., s. 101.

⁹⁸ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483.

⁹⁹ A. Zalesińska, op. cit., s. 101.

¹⁰⁰ Ibidem.

¹⁰¹ Ibidem, s. 80, 82.

¹⁰² Ibidem, s. 81–82.

reg narzędzi informatycznych i nowy katalog instytucji procesowych pozwalają na jeszcze pełniejsze ich urzeczywistnienie w procesie. Tym samym informatyzacja postępowania cywilnego wyznaczyła zasadom procesowym nową treść i rolę¹⁰³.

6. Funkcje informatyzacji i jej znaczenie dla przebiegu postępowania cywilnego

Zaawansowana informatyzacja wszystkich dziedzin życia spowodowała konieczność dostosowania aparatu wymiaru sprawiedliwości do zmieniającej się rzeczywistości¹⁰⁴. Jego funkcjonowanie zostało przekształcone w taki sposób, by spełniało oczekiwania nowoczesnego społeczeństwa. Zapewniono także warunki, które umożliwią w przyszłości tworzenie rozwiązań cywilnoprosesowych adekwatnych do pojawiających się problemów¹⁰⁵. Nowe instytucje procesowe ukształtowane wskutek informatyzacji powinny zostać uregulowane w taki sposób, by spełniały strategiczne cele wyznaczone w obszarze sądownictwa¹⁰⁶.

Informatyzacja postępowania cywilnego pełni zatem niezwykle istotne funkcje¹⁰⁷. Wśród nich w szczególności należy zwrócić uwagę na funkcję kreacyjną i instrumentalną. Korelacja naczelných zasad postępowania cywilnego i zasad wymiaru sprawiedliwości implikuje powstawanie nowych instytucji procesowych w obszarze postępowania cywilnego. W szczególności stwierdzenie to odnosi się do zasad wykorzystywania środków komunikacji elektronicznej. Unormowania zawarte w prawie procesowym cywilnym muszą bowiem uwzględniać bieżące potrzeby życia społecznego i gospodarczego. Postępowanie cywilne pełni zatem doniosłą funkcję społeczną. Asumptem do jego ewolucji od zawsze była bowiem konieczność zapewnienia efektywnego stosowania norm prawa materialnego i ich przymusowego urzeczywistniania¹⁰⁸.

Ważną dla postępowania cywilnego funkcją informatyzacji jest ponadto funkcja dokumentacyjna¹⁰⁹. Pełni ją wiele narzędzi informatycznych w strukturze aparatu wymiaru sprawiedliwości. Dotyczy to szczególnie aspektu proceduralnego, w którym największą rolę przypisuje się protokołowi elektronicznemu. Nie wolno także pomijać znaczenia aspektu informacyjno-gwarancyjnego. W tym względzie wskazać należy na istnienie elektronicznych rejestrów, w szczególności ksiąg wieczystych. Funkcja dokumentacyjna, jaką pełnią narzędzia in-

¹⁰³ Ibidem.

¹⁰⁴ Ibidem, s. 103–104.

¹⁰⁵ Ibidem.

¹⁰⁶ Ibidem.

¹⁰⁷ Ibidem, s. 105.

¹⁰⁸ Ibidem, s. 103–104.

¹⁰⁹ K. Flaga-Gieruszyńska, *Nowe oblicze...*, s. 2–3.

formatyczne, nabrała jeszcze większego znaczenia wraz z rozszerzeniem stosowania systemu teleinformatycznego w praktyce sądownictwa¹¹⁰.

Podsumowanie

Nowe oblicze prawa ukształtowane pod wpływem procesów informatyzacji jest przedmiotem dyskusji w doktrynie¹¹¹. Prawo nigdy nie działa w oderwaniu od przemian i zjawisk zachodzących w społeczeństwie¹¹². Postęp w obszarze nauk prawnych jest także odzwierciedleniem przeobrażeń, jakie następują w gospodarce oraz stanie nauki i techniki¹¹³. W znaczącym stopniu stanowi on reakcję ustawodawcy na zjawiska organizacyjne i strukturalne zachodzące w obrocie prawnym¹¹⁴. Pojawiają się również stanowiska, które implikują twierdzenie, iż nie należy idealizować wszystkich rozwiązań, jakie przyniosła informatyzacja. W szczególności podnosi się, że niewłaściwie przeprowadzona informatyzacja może przynieść negatywne następstwa w postaci zwiększenia kosztów, zawodności regulacji oraz zmniejszenia efektywności procedur¹¹⁵. Dominujące jest jednak stanowisko przemawiające za pozytywnym aspektem informatyzacji dla przebiegu postępowania cywilnego oraz podkreślające jej służebną rolę dla organizacji wymiaru sprawiedliwości¹¹⁶.

Informatyzacja otworzyła wiele możliwości dla postępowania cywilnego¹¹⁷. Stała się środkiem usprawnienia przebiegu procesu¹¹⁸. Pozwoliła także na zmniejszenie ilości błędów w procesach decyzyjnych. Zasięg jej oddziaływania nie jest ograniczony jedynie do rozwiązań proceduralnych. Rozciąga się także na inne obszary i aktywności¹¹⁹. Narzędzia informatyczne w praktyce sądownictwa cywilnego wspierają proces w jego tradycyjnej formule. Wprowadzanie nowych rozwiązań z wykorzystaniem narzędzi informatycznych jest nieodłączną częścią współczesnego obrotu prawnego i jednocześnie realizacją idei dobrego prawodawcy¹²⁰.

Wnioski wynikające z przeprowadzonej analizy uprawniają do sformułowania postulatów *de lege ferenda* kierowanych do ustawodawcy. Rozwiązania projektowane w zakresie udoskonalania procesu informatyzacji postępowania cywilnego powinny uwzględniać zapewnienie jego sprawności i funkcjonalności.

¹¹⁰ Ibidem, s. 3.

¹¹¹ Ibidem, s. 2.

¹¹² A. Zalesińska, op. cit., s. 103–104.

¹¹³ Ibidem.

¹¹⁴ K. Flaga-Gieruszyńska, *Nowe oblicze...*, s. 2.

¹¹⁵ A. Zalesińska, op. cit., s. 103–104.

¹¹⁶ K. Flaga-Gieruszyńska, *Nowe oblicze...*, s. 2.

¹¹⁷ Ibidem, s. 6.

¹¹⁸ Ibidem, s. 9.

¹¹⁹ Ibidem.

¹²⁰ Ibidem, s. 11.

Ponadto muszą one zostać dostosowane do obowiązujących regulacji w taki sposób, by zagwarantować realizację wszystkich zasad procesowych. Należy także podkreślić konieczność wyposażenia systemów teleinformatycznych obsługujących postępowanie w specjalistyczne moduły zapewniające stronom i uczestnikom bezpieczeństwo danych oraz informacji.

Bibliografia

Literatura

- Arkuszewska A.M., *Informatyzacja postępowania arbitrażowego*, Warszawa 2019.
- Flaga-Gieruszyńska K., *Informatyzacja postępowania cywilnego – wybrane zagadnienia*, „*Studia Informatica Pomerania*” 2017, nr 3(45).
- Flaga-Gieruszyńska K., *Nowe oblicze prawa i informacji o prawie w dobie informatyzacji*, [w:] K. Flaga-Gieruszyńska, J. Gołaczyński, D. Szostek (red.), *Informatyzacja postępowania cywilnego. Teoria i praktyka*, Warszawa 2016.
- Gołaczyński J., Dymitruk M., *Rozprawa zdalna i doręczenia elektroniczne w dobie pandemii COVID-19 po wejściu w życie nowelizacji z 28.5.2021 r.*, „*Monitor Prawniczy*” 2021, nr 13.
- Gołaczyński J., Zalesińska A., *Kierunki informatyzacji postępowania cywilnego po nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z 4.7.2019 r.*, „*Monitor Prawniczy*” 2020, nr 7.
- Kościótek A., *Elektroniczne czynności procesowe w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2012.
- Laskowska-Hulisz A., *Zakres orzekania sądu pierwszej instancji w procesie cywilnym*, Warszawa 2018.
- Łazarska A., *Rzetelny proces cywilny*, Warszawa 2012.
- Szumańska J., *Krok w kierunku cyfryzacji postępowania cywilnego – reforma transgranicznego przeprowadzania dowodów i doręczania dokumentów*, [w:] K. Flaga-Gieruszyńska, R. Flejszar, E. Marszałkowska-Krześ (red.), *Dostęp do ochrony prawnej w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2021.
- Wolwiak I., *Doręczenia w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2015.
- Zalesińska A., *Wpływ informatyzacji na założenia konstrukcyjne procesu cywilnego*, Warszawa 2016.

Akty prawne

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r. nr 78, poz. 483.
- Ustawa z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób

zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych, t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 2095.
Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1805.

Directions and instruments of informatization of the civil proceedings from a perspective of implementation of the procedural principles

Abstract

The aim of the article is to analyze the directions and tools of computerization of civil proceedings and their impact on the implementation of the main procedural principles. The issue of computerization of the judiciary has a multifaceted nature. It results from the combination of traditionally understood procedural institutions with concepts of a technical nature. The development of the computerization process basically occurs in two directions: complexity and hybridity (optionality). Currently, it is at an advanced level, although the process still requires emendations and optimization. The computerization of civil proceedings supports the implementation of main procedural principles in the traditional formula. A wide range of IT instruments and procedural institutions contribute to more complete implementation of them in the process.

Keywords: informatization, information technology, fair trial, procedural principles, civil proceedings.